

Міністерство освіти і науки України
НАЦІОНАЛЬНИЙ ГІРНИЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ



ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ

КАФЕДРА ПРИКЛАДНОЇ ЕКОНОМІКИ

Опорний конспект лекцій та методичні вказівки
до самостійного опанування дисципліни
«Економіка підприємства і галузі»
галузь знань 13 «Механічна інженерія»
спеціальність 133 «Галузеве машинобудування»

Дніпро
2016

Опорний конспект лекцій та методичні вказівки до самостійного опанування дисципліни «Економіка підприємства і галузі» (галузь знань 13 «Механічна інженерія», спеціальність 133 «Галузеве машинобудування»)/ Упоряд.: В.А Шаповал, Горпинич О.В. – Д.: НГУ, 2016. – 27 с.

Упорядники:

В.А. Шаповал, доцент, канд. екон. наук.

О.В. Горпинич, доцент

Затверджено на засіданні кафедри прикладної економіки
(Протокол №1 від 30 серпня 2016 р.).

Завідувач кафедри прикладної економіки

«30» серпня 2016 року _____ (проф. Вагонова О.Г.)
(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

	Стор.
1. Зміст дисципліни та цілі лекційних модулів.....	4
2. Рекомендована література.....	6
3. Цілі вивчення тем, опорний конспект лекцій та запитання для перевірки знань.....	9
<i>Тема 1.</i> Підприємство в ринковій економіці	9
<i>Тема 2.</i> Основні засоби підприємства.	14
<i>Тема 3.</i> Оборотні фонди підприємства.	17
<i>Тема 4.</i> Промислово-виробничий персонал підприємства та продуктивність праці.	19
<i>Тема 5.</i> Оплата праці на підприємстві.	21
<i>Тема 6.</i> Витрати виробництва та собівартість продукції підприємства	24
<i>Тема 7.</i> Результати виробничо-господарської діяльності підприємства	26

1. ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ ТА ЦІЛІ НАВЧАЛЬНИХ МОДУЛІВ

Мета: формування цілісної системи знань стосовно економіки підприємства.

Предмет: методичні засади формування економічного механізму підприємства.

Основні завдання дисципліни: вивчення теоретичних засад управління економічними процесами на підприємстві, методів ресурсного забезпечення діяльності підприємства; набуття навичок розрахунку основних техніко-економічних показників підприємства.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

знати:

- принципи діяльності підприємства як економічного суб'єкта та пояснювати вплив зовнішнього середовища на формування економічних процесів на підприємстві;
- економічну сутність основних фондів виробництва та пояснювати їх вплив на формування результатів діяльності підприємства;
- економічну сутність оборотних фондів виробництва та пояснювати їх вплив на формування результатів діяльності підприємства;
- принципи формування персоналу підприємства та забезпечення високої продуктивності праці різних категорій персоналу;
- форми оплати труда та розраховувати заробітну плату при застосуванні різних систем оплати;
- види економічних витрат за містом їх формування та розраховувати собівартість продукції;
- основні показники результатів виробничо-господарської діяльності та розробляти напрямки її покращення.

вміти:

- розраховувати структуру та показники руху основних фондів підприємства;
- розраховувати види вартості основних фондів та показники ефективності їх використання;
- розраховувати амортизаційні відрахування по основним фондам;
- визначати структуру та розраховувати ефективність використання оборотних фондів;
- розраховувати витрати на сировину, допоміжні матеріали та електроенергію, що споживає технологічне обладнання;
- розраховувати чисельність персоналу та фонд оплати труда та рівень продуктивності праці персоналу;
- розраховувати економічні витрати на виробництво продукції;
- розраховувати основні показники результатів промислово-виробничої діяльності підприємства.

3. Програма навчальної дисципліни

Підприємство в ринковій економіці. Основні суб'єкти та принципи господарської діяльності в ринковій економіці. Види підприємств та їх об'єднання. Особливості функціонування підприємства. Стратегія підприємства як відкритої системи. Основні ризики підприємства.

Основні засоби підприємства. Економічна сутність, систематизація та структура основних засобів. Організація обліку та оцінка основних засобів. Показники ефективності використання основних засобів. Види зносу основних виробничих засобів. Амортизація.

Методи нарахування амортизаційних відрахувань.

Оборотні фонди підприємства. Призначення, склад, класифікація, структура оборотних фондів. Джерела формування та поповнення оборотних фондів. Кругообіг, стадії кругообігу оборотних фондів. Нормування оборотних коштів. Показники ефективності використання оборотних засобів, шляхи покращення використання оборотних фондів.

Промислово-виробничий персонал підприємства та продуктивність праці. Сутність, склад та структура персоналу. Якісно-кількісне планування персоналу. Продуктивність праці робітника, шляхи її підвищення.

Оплата праці на підприємстві. Економічний зміст заробітної плати та принципи її формування. Склад та структура заробітної плати. Форми та системи оплати праці.

Витрати виробництва та собівартість продукції підприємства. Сутність економічних витрат, види собівартості продукції. Склад собівартості продукції. Чинники впливу на рівень собівартості продукції та напрямки зниження витрат підприємства.

Результати виробничо-господарської діяльності підприємства. Вартісна оцінка продукції підприємства. Економічний склад прибутку, джерела його формування. Основні напрямки використання прибутку. Рентабельність виробництва та продукції. Шляхи підвищення рентабельності виробництва.

2. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Паршина О.А. Управління конкурентоспроможністю машинобудівної продукції [Текст]: монографія/ О.А.Паршина.- Д.: НГУ, 2008.- 280 с.
2. Бойко, В.В. Экономика предприятий Украины: учебное пособие [Текст] / В.В. Бойко. – Днепропетровск: Национальный горный университет, 2002. – 535 с.
3. Солодовник, Л.М. Економіка виробничого підприємства: навчальний посібник [Текст] / Л.М. Солодовник, П.І. Пономаренко. – Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2004. – 285 с.
4. Бойчик І. М. Економіка підприємства: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2002. – 480 с.
5. Петровивич Й. М. Економіка підприємства: Підручник. – Львів: "Магнолія плюс", видавець В. М. Піча. – 2004. – 680 с.
6. Економіка підприємства: структурно-логічний навчальний посібник [Текст] / під ред. С.Ф. Покропивного. – К.: КНЕУ, 2001. – 457 с.
7. Грещак, М.Г. Внутрішній економічний механізм підприємства: навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни [Текст] / М.Г. Грещак, О.М. Гребешкова. – К.: КНЕУ, 2001. – 103 с.

Допоміжна

1. Аверченков В.І. Збірник задач і вправ з технології машинобудування: навч. посібник/ В.І.Аверченков, О.О.Горленко, В.Б.Львівський.- Житомир: ЖІТІ, 2001.- 314 с.
2. Бокулева М.О. Ціноутворення на продукцію машинобудівних підприємств з урахуванням вимог споживачів/ М.О.Бокулева// Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво.- 2009.- № 2.- С. 13-19.-
3. Гевко О. Брендинг у машинобудуванні: стан і перспективи/ О.Гевко// Маркетинг в Україні.- 2008.- № 6.- С. 53-57.
4. Головкова Л.С. Ефективне використання бюджетування на підприємствах машинобудівної галузі Запорізького регіону/ Л.С.Головкова, О.М.Риженко// Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво.- 2011.- № 2.- С. 135-138.
5. Гривківська О.В. Особливості управління фінансовою діяльністю підприємств машинобудування/ О.В.Гривківська, О.В.Прокопеч//Актуальні проблеми економіки.- 2008.- № 8.- С. 91-96.
6. Гриньов А.В. Концептуальні засади системного управління конкурентним потенціалом машинобудівного підприємства/ А.В.Гриньов// Энергосбережение. Энергетика. Энергоаудит.- 2013.- № 6.- С. 54-57.
7. Гутів Г.Г. Державне регулювання експорту продукції машинобудівної галузі/ Г.Г.Гутів// Економіка. Фінанси. Право.- 2013.- № 5.- С. 10-12.
8. Дмитрів К.І. Аналізування управління об'єктами інтелектуальної власності машинобудівних підприємств/ К.І.Дмитрів// Вісник...- Львів, 2010.- С. 54-58.
9. Дружиніна В.В. Прогнозування експортного потенціалу машинобудівних підприємств з метою підвищення їхньої конкурентоспроможності/ В.В.Дружиніна, Л.В.Різніченко// Актуальні проблеми економіки.- 2010.- № 7.- С.246-252.

10. Єфіменко Н.А. Механізм управління відтворення якості основного капіталу машинобудівних підприємств/ Н.А.Єфіменко// Актуальні проблеми економіки.- 2010.- № 7.- С. 94-102.
11. Журавльова І.В. Факторний аналіз функціонування інтелектуального капіталу підприємств машинобудування/ І.В.Журавльова// Актуальні проблеми економіки.- 2013. - № 5.- С. 116-124.
12. Захаркіна Л.С. Збалансування інноваційного розвитку машинобудівних підприємств в процесі стратегічного планування/ Л.С.Захаркіна// Актуальні проблеми економіки.- 2009.- № 3.- С. 88-95.
13. Зикіна В.О. Оцінювання ефективності формування стратегії інноваційної діяльності машинобудівних підприємств/ В.О.Зикіна// Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво.- 2013.- № 2.- С. 119-122.
14. Зінов'єв Ф.В. Умови та рівень організації праці управлінського персоналу машинобудівних підприємств/ Ф.В.Зінов'єв, Т.І.Калініченко, І.А.Криворотько// Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво.- 2008.- № 4.- С. 54-58.
15. Іляшенко А.Х. Створення холдингових структур підприємств машинобудування/ А.Х.Іляшенко// Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво.- 2011.- № 1.- С. 99-104.
16. Кальєніна Н.В. Стан та проблеми управління витратами машинобудівних підприємств/ Н.В.Кальєніна// Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво.- 2011.- № 1.- С. 105-107.
17. Козлянченко О.М. Аналіз ймовірності банкрутства машинобудівного підприємства на основі фінансових показників/ О.М.Козлянченко// Актуальні проблеми економіки.- 2010.- № 5.- С. 118-127.
18. Кузьмін О.Є. Засоби реагування на ризик нововведень у діяльності підприємств машинобудування/ О.Є.Кузьмін, В.Ю.Харчук// Актуальні проблеми економіки.- 2011.- № 1.- С. 117-127.
19. Ледян Т.О. Процес формування та управління грошовими ресурсами підприємств машинобудування/ Т.О.Ледян// Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво.- 2012.- № 6.- С. 120-123.
20. Литвин О.О. Особливості планування маркетингової діяльності машинобудівних підприємств/ О.О.Литвин// Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво.- 2011.- № 1.- С. 113-116.
21. Лутицька Ж.С. Управління розвитком машинобудівних підприємств за допомогою використання моніторингу зовнішнього і внутрішнього середовищ/ Ж.С.Лутицька// Актуальні проблеми економіки.- 2011.- № 4.- С. 123-127.
22. Майстренко О. Економічно допустимі резерви виробничої потужності машинобудівних підприємств/ О.Майстренко// Економіст.- 2010.- № 9.- С. 46-48.
23. Полінський О.М. Ідентифікація та оцінка економічних ризиків інноваційної діяльності в машинобудуванні/ О.М.Полінський// Регіональна економіка.- 2011.- № 3.- С. 80-88.
24. Саєнко С.Г. Методичні підходи до формування амортизаційної політики машинобудівних підприємств : [на прикладі машинобудівних підприємств Запорізької області]/ С.Г.Саєнко// Актуальні проблеми економіки.- 2012.- № 8.- С. 192-197.
25. Скриньковський Р.М. Методичні підходи до економічного оцінювання інвестиційної привабливості машинобудівних підприємств для портфельних інвесторів/ Р.М.Скриньковський// Актуальні проблеми економіки.- 2011.- № 4.- С. 177-186.
26. Фатенок-Ткачук А.О. Оцінка експортного потенціалу регіонів України у машинобудуванні/ А.О.Фатенок-Ткачук// Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво.- 2011.- № 1.- С. 28-32.

27. Чухрай Н.І. Діагностування ефективності управління витратами на інноваційні процеси машинобудівних підприємств/ Н.І.Чухрай// Актуальні проблеми економіки.- 2013.- № 8.- С. 75-80.

28. Шапуров О.О. Стан і тенденції розвитку машинобудування: [Машинобудівна промисловість України]/ О.О.Шапуров// Актуальні проблеми економіки.- 2009.- № 3.- С. 57-63.

29. Юхновська Ю.О. Конкурентоспроможність машинобудівних підприємств України/ Ю.О.Юхновська// Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво.- 2013.- № 1.- С. 154-158.

30. Темченко О.А. Оцінка діяльності гірничорудних підприємств при формуванні їх конкурентних позицій з урахуванням ризиків / Економічний часопис-XXI (2015), 3-4(1), 80-83. – Режим доступу: http://soskin.info/userfiles/file/2015/3-4_1_2015/Temchenko.pdf.

Інформаційні ресурси

- Матеріали сайту Асоціації «Ліга машинобудівників та роботодавців України «Укрмашбуд» <http://www.ukrmashbud.org.ua/index.php/uk/>
- Матеріали сайту громадської організації «Асоціація технологів-машинобудівників України» <http://atmu.net.ua/index.php>
- Матеріали сайту Асоціації молодих вчених-машинобудівників <http://amum.org.ua/>
- Матеріали сайту Державного комітету статистики України (www.ukrstat.gov.ua), в тому числі його регіональних відділень;
- ресурси Національної бібліотеки ім. В.І. Вернадського (www.nbuv.gov.ua);
- інформаційні та звітні дані акціонерних товариств, представлені на сайті www.smida.gov.ua;
- навчальні посібники, довідники бібліотеки ДВНЗ "НГУ".

3. ЦІЛІ ВИВЧЕННЯ ТЕМ, ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ ТА ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

Тема 1. ПІДПРИЄМСТВО В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

- 1.1. Основні суб'єкти та принципи господарської діяльності в ринковій економіці.
- 1.2. Види підприємств та їх об'єднання.
- 1.3. Особливості функціонування підприємства.
- 1.4. Стратегія підприємства як відкритої системи.
- 1.4. Основні ризики підприємства.

Основна та похідні компетентності (дидактичні цілі):

<i>основна компетентність:</i>	<i>похідні компетентності:</i>
визначати принципи діяльності підприємства як суб'єкта господарювання та пояснювати вплив зовнішнього середовища на формування економічних результатів підприємства.	<ul style="list-style-type: none"> – розуміти сутність господарської та підприємницької діяльності; – тлумачити принципи господарської та підприємницької діяльності; – відокремлювати різні види підприємств та їх об'єднань; – розуміти специфічні характеристики підприємства та їх вплив на економічні результати діяльності підприємства; – пояснювати механізм функціонування підприємства як відкритої економічної системи; – розуміти основні елементи стратегії та складові стратегічного планування розвитку підприємства; – пояснювати сутність ризиків в діяльності підприємства.

Перелік термінів та словосполучень лекційного модуля

Асоціація, вид підприємства, підприємство, головна економічна мета діяльності підприємства, господарська діяльність, господарські організації, елементи внутрішнього середовища підприємства, загальні принципи господарювання та підприємництва, консорціум, концерн, корпорація, механізм функціонування підприємства, стратегії підприємства, об'єднання підприємств, основні елементи стратегії підприємства, основні ознаки підприємства, підприємництво, підприємство, підприємство як відкрита динамічна система, ризики, ринкова економіка, специфічні характеристики підприємства, стратегія підприємства, суб'єкти господарювання, управління ризиками, чинники зовнішнього середовища підприємств.

Машинобудівний комплекс — це сукупність галузей промисловості, що виробляють машини й устаткування для всіх ланок народного господарства. У сучасному житті немає жодної галузі, де б не використовувалися вироби машинобудування. Це — і телевізор, і магнітофон, і холодильник, і пральна машина, і радіоприймач, і міксер, і велосипед, і автомобіль. Всі вони також виготовлені машинами або із застосуванням машин. Забезпечуючи машинами інші галузі господарства, машинобудування сприяє науково-технічному прогресу, полегшує працю робітників, поліпшує її умови.

Сектор машинобудування є основним компонентом більшої за розміром переробної промисловості, внесок якого до валової доданої вартості у переробній промисловості становить 25% і, в свою чергу, біля 3,5% до валового внутрішнього

продукту України. Він складається з шести підгалузей. 51% продукції виробляється трьома підгалуззями, пов'язаними з сектором транспорту, а саме залізничним, авіаційним/суднобудівним та автотранспортним машинобудуванням. Виробництво машин та устаткування загального призначення, а також виробництво електричного устаткування також є відносно великими підгалуззями машинобудування, внесок яких до загального випуску сектору машинобудування становить 27% та 16% відповідно. На сьогоднішній день сектор машинобудування стикнувся із рядом проблем, перш за все через геополітичні зміни в зовнішньому середовищі. Також існує ще безліч зовнішніх факторів, які мають негативний вплив на машинобудування та потребують дослідження.

За підсумками 2014 р. індекс виробництва продукції машинобудування впав на 21,3% у порівнянні із 2013 р.. Машинобудування є однією з лідируючих галузей України, чия економіка експортноорієнтована. Воно займає до 17–20% у структурі експорту.

В Україні високотехнологічні галузі нерозвинені, тому домінує тип промисловості з меншою доданою вартістю, зокрема, металургія. У той же час є достатньо підгалузей машинобудування, які займають передові позиції у світі: космічне машинобудування (ДП «Південмаш»), енергетичне машинобудування (ВАТ «Турбоатом», ПАТ «Квазар»), авіабудування (ДП «Антонов», ПАТ «Мотор Січ»). У цьому напрямку існує можливість розвитку українського машинобудування при умові отримання додаткових інвестицій з ЄС. А зараз продукція вітчизняного машинобудування в основному експортується в країни СНД. В основному це вагони, вантажні вагони, автомобілі, в якійсь мірі суднобудування й авіабудування (у невеликих обсягах). Близько 69% продукції йде в країни колишнього СРСР. У країни ЄС експортується 20% нашої машинобудівної продукції. І в нашому експорті – з усього спектру продукції машинобудування – домінує продукція, в якій доданої вартості відносно менше. До країн Європи Україна експортує комплектуючі для автомобілів. Для європейських брендів уже йдуть поставки в Угорщину, Польщу і Німеччину. Той же Volkswagen завозить електричне обладнання – оснащення для автомобілів, свічки, дроти на суму близько 700 мільйонів доларів на рік. До Європи також поставляються судна. Але зазвичай українським підприємствам дістається робота менш «технічно підкована», з меншою доданою вартістю. Тобто можуть поставлятися корпуси, внутрішня мінімальна обробка, а начинку вже додають у Європі. А якщо говорити про те, чого б вітчизняне машинобудування могло виробляти більше для ЄС, то це продукція машинобудування з більш низькою доданою вартістю – на першому етапі, принаймні. Виходу вітчизняної продукції на ринки ЄС на даному етапі заважає різниця в стандартах – як за якістю, так і за технічними характеристиками, але Асоціація з ЄС передбачала період захисту для українського виробництва. Наприклад, у галузі автопрому передбачається період у десять років, протягом яких поступово знімаються мита і, відповідно, всі обмеження і захист. Україна отримала період, щоб мати можливість захистити свій сектор автомобілебудування, щоб він став конкурентоспроможним на той момент, коли всі перепони будуть зняті.

Складність сучасних технологій потребує концентрації фінансового й інтелектуального капіталу, тому розробка та виробництво сучасного наукомісткого продукту перейшли

Для того щоб узагальнити фактори зовнішнього середовища, що впливають на галузь машинобудування, скористаємося PEST-аналізом. PEST-аналіз (іноді позначають як STEP) – це маркетинговий інструмент, призначений для виявлення політичних (P – political), економічних (E – economic), соціальних (S – social) і технологічних (T – technological) факторів зовнішнього середовища, які впливають на діяльність підприємства. Це простий і зручний метод для аналізу макросередовища (зовнішнього середовища) підприємства. Методика PEST-аналізу часто використовується для оцінки ключових ринкових тенденцій галузі, а результати PEST-аналізу можна використовувати для визначення списку загроз і можливостей. PEST-аналіз є інструментом

довгострокового стратегічного планування і складається на три-п'ять років вперед.

PEST-аналіз машинобудівних підприємств України на 2015 р.

Економічні фактори	Соціальні фактори
<ol style="list-style-type: none"> 1. Загрозливо висока інфляція 2. Низький платоспроможний попит внутрішнього ринку 3. Нестача обігових коштів у підприємств 4. Висока облікова ставка НБУ, високі ставки кредитування комерційних банків 5. Високий рівень матеріало- і енергоємності продукції, що випускається 6. Неконтрольоване зростання цін на товари та послуги природних монополій (сировина, енергоресурси) 7. Недостатній обсяг інвестицій у машинобудування 8. Мала питома вага реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції галузі 9. Неприятливе бізнес-середовище 10. Ускладнений режим сплати податків 11. Низька можлива собівартість продукції через дешеву робочу силу 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зменшення чисельності фахівців і робітників у найбільших промислових регіонах 2. Недооцінювання ролі машинобудування як основи економічної та соціальної захищеності значної частини населення 3. Значний розрив між рівнем заробітної плати і рівнем потреб працівника 4. Скорочення працездатного населення 5. Нестача кадрів інженерних спеціальностей як наслідок їх низької престижності 6. Відтік кваліфікованих інженерних кадрів 7. Велика кількість незайнятого працездатного населення 8. Теоретична база для підготовки та перекваліфікації кадрів 9. Наявність висококваліфікованих IT-спеціалістів
Політичні фактори	Технологічні фактори
<ol style="list-style-type: none"> 1. Військові дії на сході України в регіонах, де найбільш зосереджені машинобудівні підприємства 2. Відкладення підписання економічної частини Договору про асоціацію з ЄС 3. Позачергові вибори з відповідним відволіканням центрів впливу та бюджетних коштів 4. Погіршення торговельних стосунків із Росією 5. Недовіра суспільства до влади та її органів 6. У зв'язку зі вступом до СОТ можливості державного регулювання в питаннях стосовно конкуренції значно обмежені 7. Понад 90% підприємств машинобудування є приватизованими, що практично виключає державне втручання 8. Відміна ввізного мита та інших обмежень в країні ЄС 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Продукція, що випускається, у більшості є морально застарілою, з низьким рівнем автоматизації та інтелекту технології виробництва 2. Значне зношування активної частини основних фондів 3. Більшість обсягів виробництва продукції припадає на III і IV технологічні уклади 4. Незначна частка машинобудівних підприємств, які створюють і використовують передові технології 5. Значний термін упровадження нових технологій 6. Залежність від постачань вузлів, деталей та комплектуючих з інших країн. 7. Наявність високотехнологічного обладнання в деяких галузях

Машинобудування — надзвичайно складна галузь в Україні. Вона поділяється на кілька десятків галузей і виробництв. Підприємства машинобудування об'єднуються в одне ціле на основі спільності технології, сировини, а також призначення готової продукції. Великі галузі, наприклад, сільськогосподарське, енергетичне, транспортне машинобудування, поділяються на менші. Так, транспортне машинобудування складається з авто-, судно-, вагоно-, тепловозо-, літакобудування тощо. У свою чергу, наприклад, автомобілебудування—з виробництва легкових, вантажних автомобілів, автобусів.

Розміщення окремих галузей машинобудування залежить від характеру виробництва, його трудомісткості, потреб у кваліфікованій робочій силі, показників витрат сировини, енергії, устаткування з розрахунку на випуск одиниці продукції. Залежно від дії цих чинників галузі машинобудування територіально об'єднуються в такі групи:

1) радіотехніка, робототехніка, електроніка, конвеєро-, приладо-, верстатобудування, інструментальна промисловість та ін. Підприємства цих галузей розташовуються в промислових центрах, де є кваліфіковані кадри, науково-дослідні інститути відповідного профілю, виробнича і невиробнича інфраструктура;

2) авто-, двигуно-, тракторо-, вагонобудування, виробництво устаткування для легкої і поліграфічної промисловості. Заводи цих галузей знаходяться в машинобудівних центрах, де є кваліфіковані кадри, а також виробляються метал та енергія;

3) виробництво сільськогосподарських машин, хімічного устаткування, промислової арматури, будівельних і шляхових машин. Ці галузі машинобудування

розміщуються ближче до районів споживання готової продукції;

4) виробництво гірничошахтного, металургійного, підйомно-транспортного устаткування, металевих виробів. Ці галузі знаходяться біля джерел металопостачання і районів споживання готової продукції;

5) підприємства галузі металообробки (ремонт машин та обладнання, виробництво окремих нескладних металевих виробів і конструкцій). Вони орієнтуються на споживача і можуть знаходитися майже повсюди.

Нині в машинобудуванні України необхідно формувати нову мережу доцільних економічних зв'язків і насамперед у межах держави. Зокрема, треба враховувати раціональні радіуси кооперованих зв'язків, що не перевищують 500-600 км.

У минулому в Україні дуже багато підприємств машинобудування було розміщено бо врахування їхньої об'єктивної територіальної доцільності. Нині ці підприємства опинилися на грані банкрутства. Крім того, в колишньому СРСР Україні відводилася роль виробника продукції металомісткого машинобудування.

Підприємства машинобудування в Україні розмішені вкрай нерівномірно. Це теж одна з проблем машинобудування. Особливо низький рівень цієї галузі характерний для Західного і Подільського машинобудівних районів.

Дальший розвиток машинобудування потребує технічного переоснащення, реконструкції, переспеціалізації підприємств, що виробляють непотрібну суспільству продукцію. Нові напрями — це створення приватних невеликих і середніх заводів, що випускатимуть прилади, продукцію загально машинобудівного призначення, товари народного споживання. Необхідно також використовувати досвід і кошти великих машинобудівних компаній світу для створення спільних підприємств. Це дасть змогу ефективніше використати можливості окремих регіонів.

Окремі галузі машинобудування в Україні об'єктивно мають можливість перетворитися на високоефективні виробництва міждержавного і світового значення. Це, перш за все, стосується військово-промислового комплексу, ракето-, літако- та суднобудування. Значні перспективи і у галузях, які забезпечують машинами та обладнанням агропромисловий комплекс. З часом почнуть з'являтися перспективи розвитку і в інших машинобудівних виробництвах.

Головні теоретичні визначення.

1. Сутність господарської діяльності підприємств полягає в виготовленні та реалізації продукції, виконанні робіт чи наданні послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Особливість підприємницької діяльності обумовлена орієнтацією суб'єктів господарювання на отримання прибутку.

2. Видове різноманіття підприємств визначає особливості: державної реєстрації підприємства; утворення статутного капіталу підприємства; розподілу ключових повноважень власників, їх зобов'язань та відповідальності перед іншими суб'єктами; реорганізації та ліквідації підприємства тощо.

3. Для підвищення внутрішньої ефективності, посилення ринкових позицій, спільного захисту інтересів підприємство має можливість узгоджувати бізнес інтереси шляхом входження (заснування) формальних об'єднань підприємств з різним рівнем централізації повноважень спільному керівному органу (зокрема, йдеться про асоціації, консорціуми, концерни тощо).

4. Будь-яке підприємство незалежно від організаційно-правової форми, форми власності, галузевої належності є відкритою, адаптованою, динамічною соціально-економічною системою. Всі елементи зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства пов'язані між собою та по-різному впливають на підприємство (сприяють або стримують розвиток бізнесу). Отже, бізнес підприємства має постійно критично оцінюватись та трансформуватись з позицій його значущості в майбутній періодах для

зацікавлених сторін (насамперед, власників, споживачів).

5. Стратегія підприємства означає спосіб досягнення підприємством стратегічних цілей, які визначають бажані якісні зміни. Стратегія бізнесу розкриває сутність способу отримання прибутку, першочергово це визначення виду продукції та ринку збуту. Прибутковість поточної діяльності віддзеркалює актуальність стратегічних цілей, стратегій та організаційних умов здійснення планових завдань.

6. Ризик – невід’ємна складова функціонування будь-якого підприємства. Це загроза того, що підприємство зазнає втрат у вигляді додаткових витрат або отримує доходи нижчі за ті, на які воно розраховувало.

Запитання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність ринкової економіки як середовища функціонування суб’єктів господарювання.
2. Поясніть відмінності між господарською та підприємницькою діяльністю.
3. Поясніть загальні принципи господарювання та підприємництва в Україні.
4. Розкрийте видове різноманіття підприємств за різними ознаками.
5. Поясніть відмінності між основними організаційно-правовими формами об’єднань підприємств.
6. Що представляє собою підприємство як суб’єкт економічної діяльності.
7. Поясніть специфічні характеристики машинобудівного підприємства.
8. Розкрийте механізм функціонування підприємства як відкритої системи.
9. Поясніть зміст та значущість стратегічного планування для підприємства.
10. Наведіть основні види ризиків, які мають місце в діяльності підприємства. Які ризики характерні для будівельного підприємства?

Тема 2. ОСНОВНІ ЗАСОБИ ПІДПРИЄМСТВА

- 2.1. Економічна сутність, систематизація та структура основних засобів.
- 2.2. Організація обліку та оцінка основних засобів.
- 2.3. Показники ефективності використання основних засобів.
- 2.4. Види зносу основних виробничих засобів. Амортизація.
Методи нарахування амортизаційних відрахувань.

Основна та похідні компетентності (дидактичні цілі):

<i>основна компетентність:</i>	<i>похідні компетентності:</i>
позначати економічну сутність основних фондів виробництва та пояснювати їх вплив на формування результатів діяльності підприємства	<ul style="list-style-type: none"> – позначати економічну сутність основних засобів виробництва та знати можливу їх систематизацію; – пояснювати види структур основних фондів; – позначати форми організації обліку основних засобів виробництва; – розраховувати види вартості основних засобів; – позначати та розраховувати показники ефективності використання основних фондів; – планувати та пояснювати шляхи поліпшення використання основних виробничих фондів; – позначати види зносу основних виробничих засобів; – пояснювати необхідність застосування амортизації основних засобів; – розраховувати амортизаційні відрахування при існуючих методах визначення амортизації основних засобів виробництва; – позначати основні виробничі фактори, що впливають на ступінь зносу основних засобів; – пояснювати форми відтворювання основних виробничих засобів.

Перелік термінів та словосполучень лекційного модуля

Амортизаційні відрахування, амортизація, відновлювана вартість основних засобів, залишкова вартість, знос, коефіцієнт екстенсивного завантаження устаткування, коефіцієнт інтенсивного завантаження, матеріальні активи, методи амортизації основних засобів, мінімально допустимий строк корисного використання основних засобів, моральний знос, облік основних засобів, норма амортизації, основні засоби підприємства, первісна вартість, рентабельність основних засобів, структура основних засобів, фізичний знос, фондівіддача основних засобів, фондомісткість продукції, фондоозброєність праці.

1. Основні засоби підприємства, як вартісні матеріальні активи довгострокового використання у виробничо-комерційних циклах підприємства, є засобами праці, завдяки яким перетворюється предмет праці, та матеріальними цінностями, які утворюють умови праці на підприємстві (виробнича інфраструктура).

2. Економічна сутність основних засобів виробництва полягає в тому, що основні засоби, цілеспрямовано утворені за рахунок відповідних інвестицій, дозволяють підприємству виробляти продукцію, яка, маючи власну вартість, реалізується на ринку та забезпечує підприємству прибуток.

3. Основні засоби не однорідними, враховуючи їх вид, потужність, особливості

використання на інші ознаки. Структурування основних засобів надає можливість зрозуміти специфіку забезпечення господарських процесів матеріальними активами в аспекті розподілу капіталовкладень, стану процесу відшкодування вартості та відновлення основних засобів.

4. Облік в натуральній формі передбачає інвентаризацію основних засобів під час якої перевіряється і документально підтверджується наявність, стан й оцінка основних засобів. Облік в грошовій формі потрібен для планування відтворення, визначення амортизації як елемента собівартості, визначення рентабельності виробництва, руху основних фондів, їх зносу. Облік в грошовій формі передбачає розрахунок та аналіз облікових видів вартості основних засобів: первісна, залишкова, відновлювальна, середньорічна, ліквідаційна.

5. Для оцінки ефективності використання основних засобів використовують різні показники, зокрема часткові та загальні. До часткових показників віднесені: коефіцієнт екстенсивного завантаження, коефіцієнт інтенсивного завантаження, інтегральний коефіцієнт завантаження. До загальних показників ефективності використання ОЗ відносять: фондвіддачу основних засобів; фондоємність продукції; фондоозброєність праці; рентабельність основних засобів.

6. На підставі аналізу результатів обліку та оцінки ефективності використання основних засобів визначаються шляхи підвищення зазначеної ефективності: техніко-технологічні, організаційні та економічні. Основні рекомендації з цього питання передбачають: модернізацію або заміну застарілого обладнання; створення та впровадження інноваційної техніки; матеріальне і моральне стимулювання персоналу щодо підвищення якості обслуговування об'єктів основних засобів.

7. Фізичний знос - процес зміни натурально-речового властивості основних фондів, коли в результаті природно-виробничих факторів відбувається технічне зношення деталей і машин, деформація конструкцій, корозія металу, тобто настає непридатність до використання. Моральний знос основних засобів – передчасне (до закінчення строку фізичної служби) знецінення основних фондів, викликане: здешевленням відтворення основних фондів; появою більш продуктивних засобів праці.

8. Зношування основних засобів призводить до необхідності відраховувати від їх вартості певні грошові суми на відтворення основних засобів. Це здійснюється в процесі амортизації. Для цього використовують різні методи амортизації, які мають відмінності в темпі відшкодування вартості основних засобів.

9. Оскільки цілі підприємства та його ринкові можливості змінюються у часі, то відтворення основних виробничих засобів може бути декількох форм: просте відтворення або реновація (підтримка поточного обсягу виробничої потужності); звужене відтворення (зменшення виробничої потужності); розширене відтворення (збільшення виробничих потужностей віддзеркалює наявність оптимістичних очікувань щодо бізнесу).

Запитання для самоконтролю

1. Поясніть економічну сутність основних засобів підприємства.
2. Поясніть види структур основних засобів. Яку інформацію надає таке структурування?
3. Поясніть форми організації обліку основних засобів на підприємстві. Яким чином використовуються отримані результати обліку?
4. Що розуміють під зносом основних виробничих засобів. Які рішення та в яких випадках мають прийматись керівництвом щодо основних засобів.
5. Поясніть фактори, що впливають на ступінь зносу основних засобів.
6. Поясніть цілі амортизації основних засобів.

7. Поясніть відмінності методів амортизації основних засобів.
8. Поясніть показники ефективності використання основного технологічного устаткування та шляхи поліпшення цих показників.
9. Поясніть узагальнюючі показники ефективності використання основних виробничих засобів та шляхи поліпшення цих показників.

Тема 3. **ОБОРОТНІ ФОНДИ ПІДПРИЄМСТВА**

- 3.1. Призначення, склад, класифікація, структура оборотних фондів.
- 3.2. Джерела формування та поповнення оборотних фондів.
- 3.3. Кругообіг, стадії кругообігу оборотних фондів.
- 3.4. Нормування оборотних коштів.
- 3.5. Показники ефективності використання оборотних засобів, шляхи покращення використання оборотних фондів.

Основна та похідні компетентності (дидактичні цілі):

основна компетентність:	похідні компетентності:
позначати економічну сутність оборотних фондів виробництва та пояснювати їх вплив на формування результатів діяльності підприємства	<ul style="list-style-type: none"> – позначати склад оборотних фондів; – здійснювати систематизацію оборотних фондів підприємства; – пояснювати сутність джерел формування та поповнення оборотних фондів; – графічно позначати кругообіг оборотних фондів та пояснювати сутність його стадій; – пояснювати сутність процесу нормування оборотних фондів; – позначати показники ефективності використання оборотних фондів; – розраховувати показники ефективності використання оборотних фондів підприємства; – розробити та оцінювати напрями покращення використання оборотних фондів; – порівнювати між собою головні признаки основних та оборотних засобів виробництва підприємства.

Перелік термінів та словосполучень лекційного модуля

Вивільнення оборотних коштів, витрати майбутніх періодів, власні кошти, джерела оборотних фондів підприємства, стадії кругообігу оборотних фондів, залучені кошти, коефіцієнт завантаження оборотних коштів в обороті (коефіцієнт закріплення), коефіцієнт оборотності оборотних коштів, ненормовані оборотні фонди, норма запасу, норматив оборотних фондів, нормовані оборотні фонди, нормування оборотних фондів, оборот оборотних фондів, оборотні виробничі фонди, оборотні кошти, позикові кошти, структура оборотних фондів, тривалість одного обороту оборотних коштів, фонди обіг.

1. Оборотні виробничі фонди - предмети праці, які повністю споживаються в кожному виробничому циклі, зазнають зміни своєї натурально-речової форми, повністю переносять свою вартість на собівартість продукції. Оборотні кошти - сукупність оборотних виробничих фондів і фондів обігу, яка виражена в грошовому вимірі. Розмір оборотних коштів залежить від цін на оборотні виробничі фонди, цін на продукцію підприємства з урахуванням обсягів цих матеріальних цінностей, а також фінансових показників підприємства.

2. Склад оборотних фондів – це сукупність утворюючих їх елементів, зокрема: виробничі запаси матеріалів, незавершене виробництво і напівфабрикати власного

виготовлення; витрати майбутніх періодів; готова продукція на складі підприємства; дебіторська заборгованість (за поставлену продукцію); грошові кошти в міжбанківських розрахунках.

3. Оборотні засоби поповнюються за рахунок власних, позикових та залучених джерел фінансування. Порядок формування джерел створення оборотних засобів на підприємствах залежить від специфіки управління підприємством та інших факторів.

4. Оборот оборотних фондів - безперервний процес послідовного переходу коштів із грошової форми в товарну, з товарної - у виробничу, з виробничої - в товарну і знову в грошову форму. Довжина циклу кругообігу оборотних коштів – це період від моменту потрапляння коштів в процес кругообігу для виробництва продукції до моменту повернення їх у грошовій формі після реалізації продукції.

5. Визначення потреби в оборотних фондах здійснюється через їх нормування – встановлення мінімально необхідної потреби оборотних фондів для безперебійної та безпечної роботи. Нормування оборотних фондів здійснюється із врахуванням багатьох факторів, зокрема: умов постачання товарно-матеріальних цінностей; особливості організації виробництва; особливості реалізації продукції. Нормування оборотних виробничих фондів передбачає розрахунок норм запасу та нормативу оборотних фондів.

6. Керуючи складом, структурою та наявністю оборотних фондів з урахуванням запланованого обсягу виробництва та реалізації продукції підприємство може отримувати прибуток з мінімальними витратами.

7. Оцінка ефективності використання оборотних фондів оцінюється наступними показниками: тривалість одного обороту оборотних коштів; коефіцієнт оборотності оборотних коштів; коефіцієнт завантаження оборотних коштів в обороті (коефіцієнт закріплення); вивільнення оборотних коштів, зокрема, абсолютне та відносне.

Шляхи поліпшення використання оборотних фондів: скорочення виробничих запасів товарно-матеріальних цінностей; впровадження менш ресурсоемних технологій; підвищення ефективності використання виробничих запасів; прискорення виробничо-комерційного циклу шляхом удосконалення організації виробництва; ефективне планування діяльності.

Запитання для самоконтролю

1. Розкрийте економічну сутність оборотних фондів, визначте склад, наведіть приклади можливої їх систематизації та структури.
2. Визначте та розкрийте сутність джерел формування та поповнення оборотних фондів.
3. Графічно позначте кругообіг оборотних фондів та поясніть сутність його стадій.
4. Розкрийте цілі та сутність процесу нормування оборотних фондів.
5. Охарактеризуйте показники ефективності використання оборотних фондів, наведіть шляхи поліпшення їх використання.
6. Порівняйте між собою головні ознаки основних та оборотних засобів виробництва підприємства.

Тема 4. ПРОМИСЛОВО-ВИРОБНИЧИЙ ПЕРСОНАЛ ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ

- 4.1. Сутність, склад та структура персоналу.
- 4.2. Якісно-кількісне планування персоналу.
- 4.3. Продуктивність праці робітника, шляхи її підвищення.

Основна та похідні компетентності (дидактичні цілі):

<i>основна компетентність:</i>	<i>похідні компетентності:</i>
<p>розраховувати явочний та списковий склад робітників та визначати продуктивність праці категорій персоналу для різних часових періодів</p>	<ul style="list-style-type: none"> – пояснювати поняття «персонал», його склад та структуру; – пояснювати сутність змінної та умовно-постійної категорій персоналу; – пояснювати сутність якісного та кількісного планування персоналу різних категорій; – пояснювати «явочний та списковий» склад робітників; – пояснювати методи визначення явочного складу робочих з відрядною (змінна категорія робітників), почасовою (умовно-постійна категорія робітників) оплатою праці та кількості інженерно-технічних робітників; – розраховувати спискову чисельність персоналу при різних режимах роботи підприємства та працівників; – розраховувати продуктивність праці персоналу різних категорій; – пояснювати особливість розрахунку продуктивності праці для різних часових періодів; – розробляти шляхи та здійснювати оцінку підвищення продуктивності праці.

Перелік термінів та словосполучень лекційного модуля

Фонди робочого часу, джерела набору персоналу, продуктивність праці, кваліфікація, керівники, коефіцієнт облікового складу, методи визначення чисельності робітників, невиробничий (непромисловий) персонал, обліковий (списковий) склад робітників, персонал підприємства, показники та чинники продуктивності праці, промислово-виробничий персонал, професія, робітники постійного та змінного складу, рух персоналу підприємства, службовці, спеціалісти, спеціальність, структура персоналу, трудомісткість випуску продукції, явочний склад персоналу.

1. Персонал підприємства – сукупність постійних працівників різних професійно-кваліфікаційних груп, які зайняті на підприємстві, отримали необхідну професійну підготовку та (або) мають досвід практичної діяльності.

2. Персонал підприємства по ролі, виконуваної ним у виробничому процесі, поділяється на дві частини: 1) промислово-виробничий персонал; 2) невиробничий (непромисловий) персонал. У відповідності з характером виконуваних функцій персонал підприємства поділяється звичайно на чотири категорії: керівники, спеціалісти, службовці, робітники. В аналітичних цілях робітників можна розподілити на основних та допоміжних. Важливим напрямом класифікації персоналу підприємства є його розподіл за професіями, спеціальностями та кваліфікацією.

3. Набір персоналу проводиться через ринкову систему, яка формує зовнішні та

внутрішні джерела персоналу та способи їх залучення. Якісне планування персоналу – визначення необхідних категорій персоналу відповідно до змісту робіт технології виробництва, що дозволить якісно виконувати передбачені виробничою програмою роботи та отримувати комерційний результат. В залежності від змінювання обсягів виробництва робітники поділяються на дві групи: робітники змінного складу (робітники, чисельність яких залежить від обсягу виробництва); робітники постійного складу.

4. Методи визначення чисельності персоналу підприємства: за нормами виробітку за нормами обслуговування за числом робочих місць за нормативом чисельності за штатним розкладом

До облікової чисельності включаються всі постійні, тимчасові і сезонні працівники, прийняті на роботу на один і більше днів, незалежно від того, перебувають вони на роботі, у відпустці, відрядженні, звільнені від роботи у зв'язку з непрацездатністю тощо. Явочний склад персоналу підприємства відбиває чисельність персоналу, який повинен виходити на роботу для виконання виробничої програми.

5. Рух персоналу підприємства пов'язаний із поняттям мобільності персоналу. Плинність кадрів як показник руху персоналу підприємства має як позитивні, так і негативні ефекти.

6. Продуктивність праці - показник, що характеризує його ефективність і показує здатність працівників випускати певну кількість продукції за одиницю часу. Продуктивність праці характеризується співвідношенням обсягу продукції, робіт чи послуг, з одного боку, та кількістю праці, витраченої на виробництво цього обсягу, з іншого. Залежно від прямого чи оберненого співвідношення цих величин ми маємо два показники рівня продуктивності праці: виробіток; трудомісткість. Продуктивність праці (виробіток) робітника за період часу: годинна; денна; місячна; квартальна; річна.

7. Напрями підвищення продуктивності праці розподіляються на групи: 1) підвищення технічного рівня виробництва; 2) вдосконалення управління – планування та організації виробництва.

Запитання для самоконтролю

1. Визначте поняття «персонал», наведіть його склад та структуру, охарактеризуйте сутність змінної та умовно-постійної категорій трудящих.
2. Розкрийте сутність якісного та кількісного планування персоналу різних категорій.
3. Охарактеризуйте категорії «явочний та списковий» склад робітників.
4. Наведіть методи визначення явочного складу робочих.
5. На підставі чого визначається кількість керівників, спеціалістів.
6. Наведіть методику розрахунку коефіцієнту спискового складу.
7. Наведіть методику визначення продуктивності праці персоналу різних категорій.
8. Поясніть внутрішні та зовнішні джерела контингенту на вакантні робочі місця підприємства
9. Дайте характеристику процесу руху персоналу підприємства.
10. Поясніть напрями підвищення продуктивності праці персоналу підприємства.

Тема 5. ОПЛАТА ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

- 5.1. Економічний зміст заробітної плати та принципи її формування.
- 5.2. Склад та структура заробітної плати.
- 5.3. Форми та системи оплати праці.

Основна та похідні компетентності (дидактичні цілі):

<i>основна компетентність:</i>	<i>похідні компетентності:</i>
<p>позначати форми оплати труда та розраховувати заробітну плату при застосуванні різних систем оплати</p>	<ul style="list-style-type: none"> – позначати економічний зміст заробітної плати та принципи її формування; – позначати форми та системи оплати праці; – пояснювати принципову різницю між формами оплати з огляду на механізм визначення результатів роботи; – характеризувати значення тарифно-кваліфікаційного довідника, тарифної сітки та тарифних ставок при розрахунку заробітної плати; – пояснювати сутність та розрахувати заробітну плату при прямій індивідуальній та бригадній відрядних системах, відрядно-преміальній та акордній системах оплати праці; – пояснювати сутність та розрахувати заробітну плату при простій почасовій, почасово-преміальній та окладній системах оплати праці; – графічно визначати структуру заробітної плати та пояснювати сутність складових структури

Перелік термінів та словосполучень лекційного модуля

Відрядна форма оплати праці, відрядно-преміальна система оплати праці, відтворювальна функція заробітної плати, додаткова заробітна плата (доплата до прямої зарплати), компенсаційні виплати, заробітна плата, механізм нарахування заробітної плати, мінімальна заробітна плата, номінальна заробітна плата, окладна система оплати праці, організація оплати праці, основна (пряма) заробітна плата, погодинна форма оплати праці, погодинно-преміальна система оплати праці, принципи формування заробітної плати, пряма колективна (бригадна) система оплати праці, реальна заробітна плата, регулююча функція заробітної плати, склад та структура заробітної плати, соціальна функція заробітної плати, стимулююча функція заробітної плати, суб'єкти та документальне забезпечення оплати праці, тарифна система, тарифна сітка, тарифна ставка, тарифні коефіцієнти.

1. Заробітна плата - це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу. Номінальна заробітна плата — це сума грошей, яку одержує працівник від підприємства. Реальна заробітна плата – це та кількість товарів і послуг, яку працівник може придбати на свою номінальну заробітну плату. Мінімальна заробітна плата є державною соціальною гарантією, обов'язковою на всій території України для підприємств усіх форм власності і господарювання та фізичних осіб, які використовують працю найманих працівників.

2. Політика оплати праці відбиває спектр імовірних рішень стосовно встановлення розміру зарплати та підстав її виплати, що базується на прийнятних для керівництва принципів формування зарплати. Суб'єктами організації оплати праці є: органи державної влади та місцевого самоврядування; роботодавці, організації роботодавців, об'єднання

організацій роботодавців або їх представницькі органи; професійні спілки, об'єднання професійних спілок або їх представницькі органи; працівники.

3. Оплата праці складається з основної заробітної плати й додаткової оплати праці, що дозволяє оцінити відповідну її структуру. До інших заохочувальних виплат належать виплати у формі винагород за підсумками роботи за рік, премії за спеціальними системами і положеннями та інші грошові і матеріальні виплати, які не передбачені актами чинного законодавства або які провадяться понад встановлені зазначеними актами норми.

4. Дійовість оплати праці визначається тим, наскільки повно вона виконує свої основні функції — відтворювальну, стимулюючу, регулюючу й соціальну.

5. На основі погодинної та відрядної форм заробітної плати підприємства застосовують різні системи оплати праці, які спрямовані на стимулювання зростання кількості та якості виробленої продукції, на інтенсифікацію праці. Основним організаційно-правовим інструментом обґрунтування диференціації заробітної плати працівників різних суб'єктів господарювання (діяльності) є тарифна система, основні елементи якої такі: тарифно-кваліфікаційні довідники (в т. ч. для посад керівників, спеціалістів і службовців); тарифні сітки й ставки; схема посадових окладів або тарифна сітка.

6. За відрядної форми оплата праці проводиться за нормами й розцінками, встановленими на підставі розряду працівника. За прямої відрядної системи заробіток працівника розраховується множенням кількості одиниць виробленої продукції та розцінки за одиницю продукції. За непрямої відрядної системи заробіток працівника залежить не від його особистого виробітку, а від результатів праці працівників, що їх він обслуговує. За відрядно-преміальної системи заробіток працівника складається з відрядного заробітку та премії за досягнення певних результатів. Відрядно-прогресивна оплата праці передбачає оплату робіт, виконаних у межах встановленої норми за звичайними відрядними розцінками, а робіт, виконаних понад нормативний (базовий) рівень, — за підвищеними розцінками залежно від ступеня виконання завдання. Специфіка акордної системи полягає в тому, що працівникові або групі працівників розцінки встановлюються не за окремі операції, а за весь комплекс робіт із визначенням кінцевого строку його виконання.

7. За почасової форми заробітної плати оплата праці робітників здійснюється за годинними (денними) тарифними ставками з урахуванням відпрацьованого часу та рівня кваліфікації, що визначається тарифним розрядом. За простої почасової оплати заробіток працівника розраховується множенням годинної тарифної ставки відповідного розряду на кількість відпрацьованих годин. У почасово-преміальній системі певною мірою усунуто цей недолік. За цієї системи окрім тарифного заробітку працівник одержує премію за досягнення певних кількісних або якісних показників. Різновидом почасово-преміальної є система оплати за посадовими окладами, що застосовується на підприємствах усіх галузей економіки.

8. Форми і системи оплати праці, норми праці, розцінки, тарифні сітки, схеми посадових окладів, умови запровадження та розміри надбавок, доплат, премій, винагород та інших заохочувальних, компенсаційних і гарантійних виплат встановлюються підприємствами у колективному договорі з дотриманням норм і гарантій, передбачених законодавством, генеральною, галузевими (міжгалузевими) і територіальними угодами.

Запитання для самоконтролю

1. Поясніть економічний зміст заробітної платні, розкрийте сутність принципів її формування.
2. Поясніть форми та системи оплати праці, поясніть принципову різницю між

формами оплати з огляду на спосіб визначення результатів роботи.

3. Охарактеризуйте значення тарифно-кваліфікаційного довідника, тарифної сітки та тарифних ставок при розрахунку заробітної плати.

4. Розкрийте сутність нарахування заробітної плати при прямій відрядній, відрядно-преміальній та акордній системах оплати труда.

5. Розкрийте сутність нарахування заробітної плати при простій почасовій, почасово-преміальній та окладній системах оплати труда.

6. Визначте структуру заробітної плати та поясніть сутність складових такої структури.

7. Які функції виконує зарплата? Хто має розуміти ці функції та при прийнятті яких рішень використовувати ці знання?

Тема 6. ВИТРАТИ ВИРОБНИЦТВА ТА СОБІВАРТІСТЬ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

- 6.1. Сутність економічних витрат, види собівартості продукції.
 6.2. Склад собівартості продукції.
 6.3. Чинники впливу на рівень собівартості продукції та напрямки зниження витрат підприємства.

Основна та похідні компетентності (дидактичні цілі):

<i>основна компетентність:</i>	<i>похідні компетентності:</i>
позначати види економічних витрат за містом їх формування та розраховувати собівартість продукції	<ul style="list-style-type: none"> – позначати сутність економічних витрат виробництва; – пояснювати розрахунок та визначати різницю між витратами на продукцію та її собівартістю; – позначати види витрат та види собівартості за містом їх формування; – пояснювати сутність кошторису витрат на виробництво та калькуляції собівартості продукції; – здійснювати типове групування витрат по калькуляційним статтям; – визначати та здійснювати аналіз факторів впливу на рівень собівартості продукції; – розробити та здійснити оцінку напрямків зниження економічних витрат на продукцію.

Перелік термінів та словосполучень лекційного модуля

Адміністративні витрати, виробнича (загальна шахтна, загальна кар'єрна, загальнозаводська) собівартість, виробничі витрати, грошова форма витрат підприємства, елементні витрати виробництва, єдиний соціальний внесок (відрахування на соціальні потреби), змінні витрати виробництва, калькуляція собівартості, комерційні витрати, комплексні витрати виробництва, кошторис виробництва, кошторис витрат на виробництво, напрямки зниження витрат на продукцію, натуральна форма витрат підприємства, непродуктивні витрати підприємства, непрямі (накладні) витрати виробництва, планові витрати виробництва, повна (комерційна) собівартість, постійні витрати виробництва, прямі витрати виробництва, система управління витратами, склад витрат за економічними елементами кошторису, собівартість промислової продукції (робіт, послуг), технологічна (дільнична, цехова) собівартість, угруповання витрат по калькуляційним статтям, управління витратами, фактичні витрати виробництва, чинники впливу на рівень собівартості.

1. Витрати підприємства утворюються в процесі формування та використання ним ресурсів для досягнення певної мети господарської діяльності. Витрати мають натуральну та грошову форми. Для оцінювання результатів цієї діяльності вирішальною є грошова оцінка витрат, оскільки вона виражає вартість продукції.

2. Собівартість промислової продукції (робіт, послуг) – виражені в грошовій формі поточні питомі (на одиницю продукції) витрати підприємства на спожиті засоби виробництва, оплату праці та послуг інших підприємств, витрати з управління та обслуговування виробництва.

3. За місцем виникнення витрат виокремлюють декілька видів собівартості:

дільнична (цехова); виробнича (загальна шахтна, загальна кар'єрна, загальнозаводська); повна (комерційна). В цьому разі собівартість характеризується різним складом витрат, які в неї включають.

4. За ступенем однорідності витрати поділяються на елементні та комплексні. За способом обчислення на окремі різновиди продукції витрати поділяються на прямі й непрямі (накладні). За формою обліку розрізняють планові та фактичні витрати. За функцією управління виокремлюють виробничі, комерційний та адміністративні витрати

5. Кошторис виробництва — це витрати підприємства, зв'язані з основною його діяльністю за певний період, незалежно від того, відносять їх на собівартість продукції в цьому періоді чи ні. Отже, кошторис виробництва і собівартість загального обсягу продукції, як правило, не збігаються. Кошторис виробництва складають за економічними елементами.

6. Більш детальну інформацію про витрати на конкретну продукцію (за асортиментом) надає калькуляція собівартості – визначені в грошовій формі витрати на виробництво одиниці продукції або виконання одиничного обсягу робіт або послуг. В якості калькуляційної одиниці приймаються натуральні одиниці вимірювань (т, м³, м тощо).

7. Специфічним економічним елементом собівартості є єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування – консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі. Нараховується єдиний соціальний внесок на зарплату за ставками в залежності від класу професійного ризику.

8. На собівартість продукції впливають технічні, технологічні, економічні, організаційні та соціальні чинники. До напрямків зниження витрат відносять: зниження матеріальних витрат на виробництво одиниці продукції; удосконалення планування та організації виробництва; удосконалення управління бізнесом тощо. Управління витратами – процес цілеспрямованого формування витрат щодо їхніх видів, місць та носіїв за постійного контролю рівня витрат і стимулювання їхнього зниження.

Запитання для самоконтролю

1. Позначте сутність економічних витрат виробництва.
2. Розкрийте різницю між витратами на продукцію та її собівартістю, наведіть формулу її розрахунку.
3. Охарактеризуйте види витрат та види собівартості.
4. Поясніть сутність кошторису витрат на виробництво та калькуляції собівартості продукції.
5. Здійсніть типове групування витрат по калькуляційним статтям.
6. Визначте та розкрийте фактори впливу на рівень собівартості продукції, розробіть.
7. Охарактеризуйте напрямки зниження економічних витрат на продукцію.

Тема 7. РЕЗУЛЬТАТИ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

- 7.1. Вартісна оцінка продукції підприємства.
- 7.2. Економічний склад прибутку, джерела його формування.
- 7.3. Основні напрямки використання прибутку.
- 7.4. Рентабельність виробництва та продукції. Шляхи підвищення рентабельності виробництва.

Основна та похідні компетентності (дидактичні цілі):

<i>основна компетентність:</i>	<i>похідні компетентності:</i>
визначати основні показники результатів виробничо-господарської діяльності та розробляти напрямки її покращення	<ul style="list-style-type: none"> – позначати сутність вартісної оцінки продукції підприємства; – пояснювати економічний зміст, складові доходу та розраховувати дохід; – позначати економічний зміст прибутку; – пояснювати економічний зміст прибутку та різницю між доходом та прибутком; – характеризувати види прибутку та розраховувати їх визначення; – позначати джерела формування прибутку; – планувати основні напрямки використання прибутку та здійснювати їх оцінку; – пояснювати економічний зміст рентабельності виробництва та рентабельності випуску продукції; – розраховувати рентабельність виробництва та рентабельність випуску продукції при різних видах прибутку; – планувати та здійснювати оцінку напрямків підвищення рівня рентабельності виробництва та рентабельності випуску продукції.

Перелік термінів та словосполучень лекційного модуля

Валова продукція, валовий прибуток (збиток), витрати, джерела прибутку, дохід від реалізації продукції (послуг), дохід від участі в капіталі, загальна рентабельність виробництва, збиток, інші операційні доходи, інші фінансові доходи, надзвичайні доходи, напрямки використання прибутку, порядок визначення прибутку, прибуток, прибуток (збиток) від реалізації продукції (робіт, послуг), реалізована продукція, рентабельність, рентабельність виробництва, рентабельність реалізованої продукції (рентабельність продажів), розрахункова рентабельність виробництва, товарна продукція, фактори впливу на прибуток, фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, фінансовий результат від операційної діяльності, функції прибутку, чистий прибуток (збиток), шляхи підвищення рівня рентабельності.

1. Розрізняють декілька видів продукції підприємства: валову; товарну; реалізовану. Кожен вид має власну грошову оцінку та відбиває окремий економічний аспект господарської діяльності підприємства. Йдеться про використання виробничого потенціалу та комерційного потенціалу підприємства з урахуванням очікувань ринку (споживачів).

2. Вартість валової та товарної продукції залежить від собівартості її виготовлення та обсягів, а вартість реалізованої продукції залежить від ціни, яку сплатили споживачі за

поставлену продукцію підприємства.

3. Підприємства реалізують свою продукцію споживачам, отримуючи за неї певні кошти – доходи. До складу доходів підприємства також додають й інші кошти, отримані поза основною діяльністю.

4. Підприємство отримує прибуток, якщо виручка (доход від реалізації продукції) перевищує витрати.

5. Істотним джерелом отримання прибутку в умовах диверсифікації виробництва стають позареалізаційні операції, наприклад: здача майна в оренду, доходи з цінних паперів самого підприємства та інших господарських суб'єктів, спільна діяльність тощо. Важливе значення як джерела прибутку має інноваційна діяльність підприємства, що припускає постійне вдосконалення технології, оновлення продукції, забезпечення її конкурентоспроможності, зростання обсягів реалізації.

6. Чистий прибуток знаходиться в повному розпорядженні підприємства та поділяється на дві частини: прибуток, що залишається на підприємстві та використовується на інвестиційні потреби і створення резервного фонду; прибуток, що розподіляється між власниками майна (капіталу) підприємства, спрямовується на виплати персоналу та інші потреби.

7. Для встановлення міри ефективності роботи підприємства використовують показник загальної та розрахункової рентабельності виробництва, які дозволяють оцінити діяльність підприємства не тільки щодо зниження витрат на виробництво продукції, але також з ефективного використання виробничих фондів. В процесі аналізу фінансового стану можуть розраховуватися і інші показники рентабельності.

8. Важливими факторами, що забезпечують зростання прибутку і рентабельності підприємства, є підвищення продуктивності праці, фондівіддачі, економія матеріальних ресурсів, рівень технічного прогресу, а саме, механізації та автоматизації трудомістких технологічних процесів, удосконалення організації виробництва та інше.

Запитання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність вартісної оцінки продукції підприємства.
2. Розкрийте економічний зміст та складові доходу.
3. Поясніть різницю між доходом та прибутком.
4. Поясніть економічний зміст прибутку, охарактеризуйте види прибутку.
5. Позначте джерела формування прибутку та визначте напрямки використання чистого прибутку.
6. Розкрийте економічний зміст рентабельності виробництва та рентабельності продукції.
7. Сплануйте напрямки підвищення рівня рентабельності виробництва та продукції.
8. Розкрийте сутність рентабельності окремого виду продукції. Для чого визначають цей вид рентабельності?
9. Поясніть взаємозв'язок між показниками: собівартість, ціна, дохід від реалізації продукції, прибуток.
10. Сплануйте напрямки збільшення прибутку підприємства.